

Geliş Tarihi: 09/06/2022

Kabul Tarihi: 27/06/2022

MÜLTECİLİĞİN KIRSAL KALKINMA VE İSTİHDAM ÜZERİNE POZİTİF VE NEGATİF DIŞSALLIKLARI

Yılmaz UZER*

ÖZET

Mültecilik ve göçmen sorunu geçmişte olduğu gibi 21. Yüzyılda da ülkelerin ekonomilerini, sosyal ve demografik yapısını etkileyen önemli bir sorundur. Dışsallık ise ekonomik karar birimlerinin ekonomik faaliyetlerinden dolayı diğer ekonomik karar birimlerine vermiş olduğu fiyatlandırılmayan olumlu veya olumsuz bir etki yapmasıdır. Mülteciler ulaştıkları ülkelerde bir ekonomik karar birimi olarak o ülkenin ekonomisine negatif ve pozitif dışsallıklar üretir. Mülteciler ulaştıkları şehrin nüfusunu artırırken talep artışı meydana getirerek üretime, tüketime, istihdama, kırsal kalkınma ve ekonomik büyüme ve mali yapıya çoğunlukla olumsuz dışsallık üretir iken pozitif dışsallık etkileri de vardır. Negatif dışsallıkları; şehirlerin nüfusunun artması belediyelerin bütçelerini zorlaması ve merkezi bütçeye de yük oluşturmaları, işsizlik sorununu artması, kayıt dışı ekonomi etkisi, talep artışı gibi negatif dışsallıklar oluşturur. Buna karşılık pozitif dışsallıkları ise bölge ekonomilerinin canlanması, vasıfsız işgücü ile kırsal kalkınma ve ekonomik büyümeye etkisi, zengin mültecilerin sermaye ve finans yönünden etkisi sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Dışsallık, Mülteci, İstihdam, Kırsal Kalkınma.

POSITIVE AND NEGATIVE EXTERNALITY OF REFUGEE ON RURAL DEVELOPMENT AND EMPLOYMENT

ABSTRACT

The problem of refugees and immigrants is an important problem that effects the economy, social and demographic structure of countries in the 21st century as in the past. Externality, on the other hand, is the unpriced positive or negative effect of economic decision making units on other economic decision making units due to their economic activities. Refugees, create negative and positive externalities to the economy of that country as an economic decision unit in the countries they reach. While refugees, increase the population of the city they reach, they create an increase in demand and generate negative externalities to production, consumption, employment, rural development and economic growth and financial structure, while they also have positive external effects. Negative externalities; the increase in the population of the cities creates negative externalities such as the strain on the budgets of the municipalities and the burden on the central budget, the increase in the unemployment problem, the effect of the informal economy, and the increase in demand. On the other hand, positive externalities can be counted as the revival of regional economies, the impact of unskilled labor on rural development and economic growth, and the impact of wealthy refugees in terms of capital and finance.

Keywords: Externality, Refugee, Employment, Rural Development.

GİRİŞ

Mülteciler, ulaştıkları ülkelerde bir ekonomik karar birimi olarak ülke vatandaşlarının ekonomik kararlarını olumlu ve olumsuz yönde etkilerler. Ülkedeki ekonomik karar birimleri üretim ve tüketim kararı vermeyip bir fiyat ödemedikleri halde mültecilerin ülkeye gelmesi ile pozitif ve negatif yönde etkilenirler. Bu etkiler mültecilerin üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ortaya çıkar ve diğer ekonomik karar birimlerini etkiler.

2011 yılında Arap Baharının Suriye'ye sızması ile birlikte ülkede iç savaş ortamı ve devamında dış güçlerin güç mücadelesi sonucunda 6. 600 000 kişi göç etmiştir. Türkiye'de, Suriye iç savaşının çıktığı günden bu yana 3 milyon Suriyeli

* Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, yuzer@aku.edu.tr, ORCID:000-0003-3806-8863

mülteci geçici koruma statüsüne sahip iken bunun yanı sıra 300 binin üzerinde olan, Afganistan, Irak ve Pakistan gibi Afrika ve Asya ülkelerinden gelen düzensiz göçmenler de bulunmaktadır. 2011 yılından günümüze Türkiye gerek AB,ve Uluslar arası örgütler gerekse kendi bütçesinden harcama yaparak konteynır yerleşim merkezleri kurmuş veya şehir merkezlerine yerleştirmiştir. Buda o şehirlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına dışsal etkiler ortaya çıkarmıştır.

Mültecilerin genellikle olumsuz dışsallık ürettiği kabul edilmesine rağmen olumlu ekonomiye katkısı olan dışsallıkları da söz konusudur. TÜİK verilerine göre Türkiye’de nüfusun %92,5 şehirlerde yaşamaya başlamış iken ve okuma –yazma oranı %97, 4 çıkmış iken eski deyimle amele diye tarif edilen vasıfsız işgücüne ihtiyaç çoğalmıştır. Bu vasıfsız işgücü istihdam alanları, tarım işçiliği, çobanlık, sanayi kesiminde çıraklık, orman işçiliği, garsonluk, inşaat işçiliği vs. sayılabilir.

Bu çalışmada öncelikle mültecilik ve dışsallık kavramının kavramsal çerçevesi çizilecek sonrada mülteciliğin genel ekonomi,kırsal kalkınma ve istihdama pozitif ve negatif dışsallık etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

GÖÇMEN, MÜLTECİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İç göç, ülke vatandaşlarının çeşitli sebepler (daha iyi bir yaşam, iş bulma ümidi, çocuklarının eğitimi veya can güvenliği gibi) ile ikamet ettiği yerden başka bir şehir veya köy-kasabaya yer değiştirmesidir. İç göçe sebep olan faktörler şöyledir: Ekonomik nedenler, doğal afetler, terör ve güvenlik sorunları, kırsal kesimdeki yüksek doğurganlık ve hızlı nüfus artışı, tarımsal toprak yetersizliği, kentlerin sosyal ve kültürel yönlerden çekiciliği, eğitimidir (Çatalbaş ve Yaran, 2015). BM’ce de yapılan çalışmalarda demografik değişikliklere yani göçlere; çevresel faktörler, yoksulluğun azaltılması, güvenlik ihtiyacı, sağlık, kaliteli yaşam, gelir seviyesini artırma isteği, okula ulaşım, mesleki eğitim, kişisel istekler ve kendini güçlendirme gibi ihtiyaçların neden olduğu belirtilmiştir (UN, 1992). Türkiye için bunlara ilave olarak terör ve orman kanununun katı uygulamaları da eklenebilir. Uzun yıllardır süregelen erozyon kontrol çalışmaları ve ağaç dikme seferberliği ilk zamanlar orman köylerinde ağır cezai müeyyide uygulamaları sebebiyle o köyde ikamet eden vatandaşların hayvanlarını satarak şehirlere göç etmesine sebep olmuştur. Türkiye kır-kent nüfus dağılımına bakıldığında 2020 yılında TÜİK verilerine göre %93 ‘u şehirlerde %7’si kasaba ve köylerde ikamet etmektedir. 1950’li yıllarda tam tersi bir oranlama var iken 1970 yıllardan itibaren köyden kentlere göç hızlanmış ve 2020 yılında zirve yapmıştır. İç göç sonucunda köylerde yaşayanlar azalmış ve köyler, yaşlıların yaşadığı viraneler haline gelmiştir. Şehir yaşamında ise birçok sorunu beraberinde getirerek (suç oranında artış, trafik sorunu, gürültü kirliliği vs.) yerel yönetimlerin yüklerini ağırlaştırmıştır.

Dış göç ise bir ülke vatandaşlarının çeşitli sebeplerle (iç savaş ve can güvenliğinin olmayışı, kuraklık gibi doğal afetler, daha müreffeh bir yaşam ümidi vs.) başka ülkelere yasal veya gayri yasal yoldan geçici veya sürekli gitmeleridir. İnsanoğlu toplum halinde yaşamından bugüne göç etmiştir. Göç, hareket edilen yere bir yük olma, terk edilen yerin ise beşerî sermaye kaybına sebebiyet vermektedir (Genç Yusuf v.d.2019). Bir ülkeye yasadışı yollardan giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde konaklamak ya da bir ülkeye yasal olarak giriş yapıp, yasal süre içerisinde ülkeyi terk etmemek durumları düzensiz göç unsurlarını oluşturmaktadır (T.K.G.ve M. M., 2017). Göçmenler ve mülteciler arasında bir fark var mı? Ve önemli mi? Temel fark seçimdir: Basitçe söylemek gerekirse, göçmen taşınmayı seçen kişidir ve mülteci ise evinden zorla çıkarılan kişidir (A. Edwards, 2016). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne (UNHCR) göre mülteciler, "silahlı çatışma veya zulümden kaçan" ve "iltica talebinin reddedilmesinin potansiyel olarak ölümcül sonuçları olabilecek" kişilerdir. Mülteciler, ülkelerinde kalmaları tehlikeli olduğu için ülkelerini terk ediyorlardır. Başka bir tanıma göre vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu" için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişilere mülteci denir. (T.K.G.ve M.M.,2017). Mültecileri geri çevirmek, onları ölüme mahkûm etmek anlamına gelebilir. Genellikle kişisel eşyaları olmadan, bazen de önceden planlamadan başka ülkelere zor koşullarda yaya veya ilkel araçlar ile yolculuk yaparlar. Mülteciler uluslararası hukukta tanımlanmış ve korunmuştur. 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü yanı sıra 1969 gibi diğer hukuki metinler, ABÖ Mülteci Sözleşmesi ve modern mülteci korumasının temelini oluşturur. 1951 Sözleşmesi, kimin mülteci olduğunu tanımlar ve devletlerin mültecilere sağlaması gereken temel hakları ana hatlarıyla belirtir. Uluslararası hukukta ortaya konan en temel ilkelerden biri, mültecilerin sınır dışı edilmemeleri veya hayatlarının ve özgürlüklerinin tehdit altında olacağı durumlara geri gönderilmemeleri gerektiğidir. Mültecilerin korunmasının birçok yönü vardır. Bunlar, vatandaşı olduğu ülkeden kaçtıkları tehlikelere geri döndürülmeye karşı güvenlik; adil ve verimli sığınma sağlamak, yasal prosedürleri azaltarak kolaylaştırıcı ve uzun vadeli, onurlu ve güvenli bir şekilde yaşamalarını sağlamak için temel insan haklarına saygı gösterilmesini sağlayacak önlemler olarak özetlenebilir. Devletler bu korumanın birincil sorumluluğunu taşır. Bu nedenle BMMYK, hükümetlerle yakın bir şekilde çalışarak, sorumluluklarını yerine getirmeleri için gerektiğinde onlara tavsiyelerde bulunur ve onları destekler. 2019’da dünyadaki 270 milyon insan, doğdukları ülkeden çeşitli sebeplerle başka ülkelere göç etmişlerdir. Mutlak anlamda, göçmen nüfusu 1990’dan bu yana neredeyse 120 milyon artmıştır. Bu artış ile birlikte, göçmenlerin sayısı dünya nüfusuyla orantılı olarak çarpıcı bir şekilde sabit kalmıştır ve son 60 yılda yaklaşık her yıl %3’artmıştır. (De Haas vd., 2019). Göçün çok maliyetli, güvensiz ve zor koşullarda yapılması sebebi ile dünyadaki insanların yalnızca çok küçük bir oranı göç etmektedir. 2018 yılı sonu itibarıyla dünya çapındaki toplam mülteci sayısı, 25,9 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Toplam mülteci sayısını yansıtan bu sayı, bu yıla kadar kayıtlara geçen en yüksek kişi sayısıdır. Uluslararası koruma talebinde bulunan ve mülteci statülerin tespiti için bekleyen ve “sığınmacı” olarak nitelendirilen kişilerin sayısı ise yaklaşık 3,5 milyon olmuştur (B. Büyükbayrak, 2021).

Birleşmiş Milletler verilerine göre 18 yaş altı kişiler 2018 yılı sonu itibarıyla küresel mülteci nüfusunun yaklaşık %52'sini oluşturuyor. Suriye'de 2011 yılından bugüne süregelen olaylar sebebiyle ülkeden çıkış yapan mültecilerin sayısı yaklaşık 6,7 milyona ulaştı. Afganistan ise El kaide ve IŞİD gibi terör örgütleri ve ABD'nin müdahalesi sebebiyle 2,7 milyon mülteci sayısı ile Suriye'den sonra dünyadaki en büyük ikinci menşe ülke konumuna ulaşmıştır. Dünyada en fazla göç alan ülkeler sıralamasında ABD, Almanya ve Suudi Arabistan gelmektedir. Türkiye ise 11. Sırada 5 876 829 göçmen sayısı ile yer alır. Dünyada en çok göç veren ülkeler ise Hindistan, Meksika, Çin, Rusya ve Suriye olarak sıralanır. BM Mülteci Örgütü'nün Küresel Eğilimler raporuna göre 2019 yılında Türkiye'ye mülteci ve sığınmacı olarak gelen yaklaşık 3,7 milyon Suriye vatandaşı bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere geçici koruma kapsamına alınan Suriyeli mülteci sayısı 2011 yılından itibaren sürekli artmış ve 2015 yılından itibaren 2 503 549 sayısına ulaşarak 2021 yılında 3 737 369 kişi ile zirve yapmıştır.

Tablo:1: 2012-2022 Yılları Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Mülteci Sayısı

2012-14	237 kişi
2013-	224 655
2014-1	519 286
2015-2	503 549
2016-2	834 441
2017-3	426 786
2018-3	623 192
2019-3	576 370
2020-3	641 370
2021-3	737 369
2022-3	724 240

Kaynak: Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı İstatistiği,2022

Ayrıca Türkiye, diğer milletlerden 330 bine yakın kayıtlı mülteci ve sığınmacıya da ev sahipliği yapmaktadır. 2019 raporuna göre en çok mülteci bulunduran ülkeler arasında ikinci sırada Kolombiya ve Pakistan yer alırken, 1 milyonun üzerindeki mülteci sayısı ile Almanya da en çok mülteciye ev sahibi yapan ülkeler arasında dördüncü sırada yerini alır. Afganlar da 2003 yılından itibaren El-Kaide terör örgütü'nün iç savaş çıkarması ile birlikte o tarihten bugüne kadar uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra Türkiye'ye iltica etmektedirler. Türkiye, Asya ve Ortadoğu ülke vatandaşlarının transit geçiş özelliğine sahiptir. Türkiye Afgan mülteciler için hem Avrupa ülkelerine geçiş kapısı hem de coğrafi konumu sebebiyle hedef ülkedir (S. Talwasa, 2020). UNHCR'nin verilerine göre, Türkiye 'de üç ülke, Suriye, Irak ve Afganistan sığınmacıları en fazladır. Düzensiz göç olarak kayıt altına alınanların çoğu Afganistan vatandaşlarından oluşur.2020'de Türkiye'de kayıt altına alınan Afgan sığınmacıların sayısı 116 bin civarındadır.

Tablo:2:Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçmen ve Ülkeleri (Kişi)

Ülke/Yıllar	2015	2018	2019	2020	2021
Irak	7 247	17 629	12 097	3 836	4 408
Afganistan	35 921	100 841	201 437	50 161	70 252
Pakistan	3 792	50 438	71 645	13 487	16 133
Suriye	73 422	34 053	55 236	17 562	23 469
Diğer	26 103	66 962	114 247	37 256	48 714
TOPLAM	146 485	268 003	454 662	122 302	162 996

Kaynak: Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz göç İstatistiği,2022

Düzensiz göçte ilk sırayı Suriyeli göçmenler almış iken 2018 yılından itibaren Afgan göçmenler ilk sırayı almaktadır. Pakistanlı göçmenler de 2018 ve 2019 yıllarından küçümsenmeyecek artış yaşanmıştır. Diğer düzensiz göçmenler ise Moldova, Filistin, Myanmar, Gürcistan ve İran gibi ülkelerden kaçak yollarla Türkiye'ye gelmektedir.

Birazda Afgan mültecilerin yolculukları, ulaşmak istedikleri ülkeler, yaşam koşulları ve çalıştıkları işlerden bahsedilsin. 2003 yılından bugüne Afganistan'daki iç savaş ve yaşam koşullarının zorluğu Afganları ülkelerinden göçe zorlamıştır. Göç yolu Pakistan, İran, Türkiye ve oradan Yunanistan'a geçip Avrupa'ya ulaşmak şeklindedir. Fakat Pakistan ve İran'ın geri çevirmeleri göç yolculuğunun daha uzamasına ve zorlaşmasına sebep olmaktadır. İran'da çok sayıda Afgan mülteci vardır, yasal statü ne olursa olsun çeşitli zorluklarla karşı karşıyadırlar. Afganlar sadece ikamet ettikleri yerde çalışma iznine sahiptirler ve sadece belirli işlerde çalışma yetkisine sahiptirler. 2007'de İran, Afgan mültecilerin ülke içindeki hareket ve yaşam alanlarını sınırlamak için birkaç vilayetini 'gidilemez bölge' ilan etti. (Farzin ve Jadali, 2013). Afganlar genellikle eğitim ve ayrımcılığa maruz kalma, keyfi gözaltı, sınır dışı etme riski ve ciddi kısıtlamalar ile İran'da karşılaşmaktadırlar. Aynı durum ilk çıkış ülkesi Pakistan'da da geçerlidir. İran ve Pakistan'ın bu tavrı Collyer'in (2010) tanımladığı **Parçalı Göç** hareketleri durumuna yol açmıştır. Yani bir takım yasal engeller ve zorluklar sebebi ile göçlerin parçalar halinde şehirlerden uzak dağlardan yaya olarak belirli noktalardan araba ile yapılmasıdır.

Afganistan göç aşamaları 3 aşamadır: İlk aşama Afganistan, Pakistan veya İran'dan ayrılıp Türkiye'ye yolculuktur. En yaygın bu aşama, bazen hava yoluyla yapılsa da yaya ve/veya araçla yapılmaktadır (Donini vd., 2016). Bu Afgan mültecilerin zorlu yollardan uzun yolculuklardan oluşan oldukça tehlikeli, günlerce aç ve susuz yürüme, aşırı sıcak ve soğuğa maruz kalma koşulları ve kaçakçılar tarafından özellikle İran ve Türkiye arasındaki dağ geçitlerinde taciz ve gaspa maruz kalma şeklinde gerçekleşir (Kaytaç, 2016). İkinci aşama, Türkiye'den Yunanistan'a harekettir. Şu anda, bu akış büyük ölçüde AB-Türkiye anlaşması nedeniyle azalmıştır. 2015 yılında bu yolculuk en çok deniz yoluyla küçük plastik tekneler ile yapılıyordu. Geçmişte, yolculuğun bir kısmı Bulgaristan'a yürüyerek veya boğaz'ı geçerek de yapılıyordu. Türkiye'den Yunanistan'a deniz yoluyla yapılan yolculuk, dünyanın en tehlikeli kısmı olarak kabul edilir. Üçüncü aşama, genellikle Yunanistan'dan ileriye doğru olan harekettir. (Kuschminder, 2017). Yol boyunca boğulma, sömürü veya istismar, alkoyma ve sınır dışı etme hallerine maruz kalırlar.

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesini İmzalamış ve 2013 yılında Parlamento, Yabancılar Yasası olarak adlandırılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununu ülkenin ilk göç yasasını kabul etmiştir ve Nisan 2014'te yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre mülteci statüsü Avrupa'dan gelenlere verilir iken şartlı mülteci ise Avrupa dışındaki mülteci sözleşmesi vakalarına uygulanır. Mülteci veya şartlı mülteci statüsüne sahip olmayan ancak ölüm, işkence, insanlık dışı muamele veya dönüştürme ayırım gözetmeyen şiddete maruz kalacak kişiler için 'ikincil koruma' uygulanır. Suriyeli mültecilere İkincil koruma uygulanmıştır. Afganlar '**şartlı koruma**' için başvururken bir dağılım programına alınmaktadır ve bir "**uydu kent**"e gönderilmektedir. (Kuschminder, 2017). Bu uydu şehirlerde iki haftada bir veya ayda bir emniyete rapor vermek zorundadırlar ve ikametleri onaylanması gerekir. Yasal olarak çalışmalarına izin verilmemektedir. Afganlar da bu uydu şehirlerden kaçıp iş bulup başka şehirlerde gayri yasal çalışmaktadırlar. Uluslararası mülteci hukukuna göre geçmişte, Afganlar geniş çapta, koruma altında ilk bakışta bir hak iddiasına sahip olarak kabul ediliyordu. Ancak bu son on yılda Avrupa'daki politika değişiklikleriyle Afganlar artık birçok AB'de uluslararası koruma hakkına sahip olarak görülmemektedir (Crawley ve Skleparis, 2017) ve aynı şartlar üye ülkeler ve üyelik başvurusunda bulunan Türkiye gibi ülkelerde de geçerlidir.

DIŞSALLIKLAR KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Piyasa başarısızlığının ve refah kaybının en önemli nedenlerinden birisi dışsallıklardır. Bir ekonomik karar biriminin kendi amacını gerçekleştirmek için yapmış olduğu iktisadi faaliyet dolayısı ile diğer karar birimlerine fiyatlandırılmayan olumlu veya olumsuz bir fayda veya zarar oluşturmasına denir. (Dinler Z., 2013 ; Pehlivan, O., 2012; Will, K., 2020)) Dışsallığın en önemli özelliği başkalarına verilmiş olan fayda ve zararın fiyatının olmamasıdır. Dışsallık sebebiyle ortaya çıkan dış fayda veya zarar üretilen ve tüketilen malın piyasa fiyatına girmez. Bu durum etkin kaynak dağılımını etkilediğinden devlet müdahalesini gerektirir. Bu amaç ile devlet yararlı dışsallıkların üretimin teşvik eder iken zararlı dışsallıkları önleyici faaliyetlerde bulunur.

Eğer piyasa da dışsallık söz konusu değil ise marjinal özel maliyet ile marjinal sosyal maliyet birbirine eşit ve marjinal özel fayda ile marjinal sosyal fayda birbirine eşit olacaktır. Ancak karar birimleri olan üreticiler ve tüketicilerin dışsallıkları sonucunda kar elde eder iken zarara da uğrar iseler marjinal özel yarar ile marjinal sosyal fayda arasında farklılık olabileceği gibi marjinal özel maliyet ile marjinal sosyal maliyet arasında farklılık ortaya çıkacaktır. (STEFANİE, S., 2017; Dinler Z., 2013) Bu dışsallıkların etkisi sonucunda fiili üretim optimal üretimin üzerinde yada altında gerçekleşecektir. Bu durumda piyasa başarısızlıkları ortaya çıkacaktır.

Dışsallık Çeşitleri

Dışsallık türleri ekonomik karar birimlerinin birbirini etkilemesine göre dörde ayrılıp incelenebilir:

a) Üreticiden üreticiye dışsallıklar: Bir üreticinin yapmış olduğu üretim faaliyeti sebebiyle başka üreticilere olumlu veya olumsuz fiyatlandırılmayan etki oluşturmasına denir. Üreticiden üreticiye dışsallıkta olumlu dışsallıkta marjinal özel maliyet marjinal sosyal maliyetten daha büyük ve az üretim olması negatif dışsallıkta ise Marjinal sosyal maliyet özel maliyetten

büyük olması sebebiyle daha fazla üretim yapılması şeklinde ortaya çıkar. (Will, K.,2020)Üreticiden üreticiye en önemli olumsuz örnek çevre kirliliğidir. Mültecilerin gittiği şehirde girişimci olması oradaki üreticileri etkilediği için başka bir olumsuz dışsallık örneğidir. Mültecilerin girişimci(ICMC, 2020) olarak şehir ekonomisine katkısı ve bir yöredeki arıcılık ve meyvecilik ilişkisi ise olumlu dışsallıktır.

b) Üreticiden Tüketiciye dışsallıklar: Bir üreticinin yapmış olduğu üretim faaliyeti sebebiyle başka tüketicilere olumlu veya olumsuz fiyatlandırılmayan etki oluşturmaya denir. Örneğin bir sanayi üretim tesisinin çevre kirliliğinin tüketicileri etkilemesi olumsuz yine özel araba fabrikalarının aşırı üretim yapması o yolu kullanan toplu taşıma araçlarını etkilemesi olumsuz dışsallıktır. Bilgi iletişim teknolojisindeki gelişme sonucunda navigasyon sisteminin gelişmesi tüketici açısından olumlu dışsallıktır.

c) Tüketiciden Üreticiye dışsallıklar: Bir tüketicinin yapmış olduğu tüketim faaliyeti sebebiyle başka üreticilere olumlu veya olumsuz fiyatlandırılmayan etki oluşturmaya denir.(Alberto Bisin vd., 2017) Örneğin bir tüketicinin bir otobüs firmasına ait veya kargo firmasına ait taşımacılık hizmetlerin iyi reklamı olumlu kötü reklamı ise olumsuz dışsallığa örnektir. Mülteci açısından ise İstanbul gibi büyükşehirlerde ev kiralama talebinin artması inşaat sektörünün canlanmasına pozitif etki eder iken tarım alanlarının inşaata açılması negatif dışsallığa örnek verilebilir.

d) Tüketiciden Tüketiciye dışsallıklar: Bir tüketicinin yapmış olduğu tüketim faaliyeti sebebiyle başka tüketicilere olumlu veya olumsuz fiyatlandırılmayan etki oluşturmaya denir. Örneğin; sadece bir şehir merkezine girmek, şehirde yaşayanlar için daha fazla kirlilik ve tıkanıklık gibi dışsal maliyetlere neden olacaktır. (Tejvan Pettinger,2006; Alberto Bisin vd., 2017) Mülteci açısından ise İstanbul gibi büyükşehirlerde ev kiralama talebinin artması kiracı Türk vatandaşlarının daha fazla kira ödemesine sebep olur. Kısaca her nüfus artışı talep oluşturacağı için yerli tüketicilerin gerek mal gerekse hizmet sektöründe olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Yine arabanın müzik sesinin ve eksoz sesinin yükseltilmesi diğer tüketicilere zarar oluşturduğu için olumsuz dışsallığa örnektir. En olumsuz dışsallığı gürültü kirliliği ve sera gazı salınımı ile atmosferde oluşturduğu zarardır.

Dışsallıklara İlişkin Politikalar

Dışsallıkların olumsuz etkilerinin üstesinden gelmek, pozitif etkilerini arttırmak için mevcut çözümler vardır. Bunlar hem kamu hem de özel sektörden olanları içerebilir. Bunlar:

a)Coase Teoremi:Dışsallık tarafların mülkiyetinde olan alanlar ile sınırlı ise ve taraflar az ise ve yapılacak pazarlık maliyeti düşük ise devletin müdahalesine gerek olmadan dışsallık ile ilgili sorun taraflar ile çözüme kavuşturulur. (Stefanie, S.,2017)

b)Vergiler, dışsallıkların üstesinden gelmek için bir çözümdür. Kirlilik gibi belirli dışsallıkların olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olmak için hükümetler, dışsallıklara neden olan mallara vergi uygulayabilir. Pigou vergisi olarak adlandırılan ve ekonomist Arthur C. Pigou'nun adını taşıyan ve bazen Pigou vergisi olarak adlandırılan verginin, negatif dışsallığın değerine eşit olduğu kabul edilir. Bu vergi, ilgisiz bir üçüncü tarafa net maliyet getiren faaliyetleri caydırmak içindir. (Will, K.,2020) Bu tür bir verginin uygulanmasının, dışsallığın piyasa sonucunu etkin kabul edilen bir miktara indireceği anlamına gelir.

c)Sübvansiyonlar, ayrıca, pozitif bir dışsallığın tüketimini teşvik ederek olumsuz dışsallıkların üstesinden gelebilir. Örnekler; tohumluk ayçiçeğin iyi döllenmesi için arıcılara tarla sahipleri tarafından destek verilmesi, mültecilerin kayıt altına alınarak vasıfsız işgücünde istihdamı (Alberto Bisin vd., 2017) sıralanabilir.

d)Hükümetler ayrıca dışsallıkların etkilerini dengelemek için düzenlemeler uygulayabilir. Düzenleme en yaygın çözüm olarak kabul edilir. Kamuoyu, dışsallıkların olumsuz etkilerini dizginlemek için yasaları ve düzenlemeleri kabul etmek ve yürürlüğe koymak için genellikle hükümete yönelir. Birkaç örnek, çevre düzenlemelerini veya sağlıkla ilgili mevzuatı (Will, K.,2020) gösterilebilir.

KIRSAL KALKINMA VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kırsal kalkınmanın ilk kez Birleşmiş Milletler (BM)'ce "toplum kalkınması" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma deyimini de kullanılır. Dünyada kırsal kalkınma alanında ön plana çıkan konulardan birisi de "kapsayıcı kalkınma"dır. Kapsayıcı kalkınma yaklaşımında "sürdürülebilir toplum" hedefi öncelikli olarak öne çıkmaktadır. **Kırsal kalkınma**, kent, kırsal alanlar arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılarak bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusun mahallinde kalkındırma, bir başka deyişle, şehre göçü azaltmayı ve istihdam sorunlarını ikamet ettiği köy, kasaba gibi yerlerde çözmeyi amaçlayan politikalarla, kırsal alandaki yaşlanma ve bunun meydana getirdiği sorunların çözümünde kırsal kalkınma politikaları günümüzün temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır (Kan, vd., 2018). Genç nüfusun kırsal alanda kalmasını sağlamak ve kırsala çekmek amacı ile dünyada birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda önemli politika argümanları devreye sokulmuştur. Nüfus yapısındaki değişiklik oluşan yeni yapının ihtiyaçlarının da değişmesine sebep olmaktadır.

Nüfus yoğunluğu, tarımın ekonomideki payı, arazi kullanımı ve coğrafi uzaklık gibi temel parametrelerle açıklanmaya çalışılan kırsal alanlar için küresel düzeyde kabul edilmiş bir tanım yoktur (Tarım Orman Şurası,2019). Özellikle Dünya Bankası tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde politika tasarımı göz önünde bulundurulması gereken kavramlar aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır. (World Bank, 2018)

a) Çevresel sürdürülebilirlik; çevreye duyarlı ve çevreyi koruyan bir toplumsal farkındalık oluşturmak amaçlı politikalar üretilmelidir.

b) Kapsayıcı; ülkedeki tüm sosyal grupları bir araya getiren toplumsal yapının oluşturulması,

c)Yenilikçi (Innovative); dogmatiklikten uzak, sorun ve fırsatlara insanların yaşamını daha kaliteli kılacak yaratıcı çözümler getirebilen ve uygulayabilen bir toplum yapısı oluşturulması,

d) Ekonomik, sosyal ve doğal şoklara dayanıklı; örgütlü, riski en aza indirebilen, beşerî kapasitesi ve sosyal sermayesi güçlü, iklim değişimi gibi doğal şoklara dayanabilen ve adapte olabilen bir toplumun oluşturulması,

e) Üretken-rekabetçi; dinamik bir toplumsal gelişim (iş, çevre, bilgi gibi) ortamının oluşturulması. Kapsayıcı kalkınma yaklaşımında en önemli ilke; toplumun bütünü bir araya getiren sürdürülebilir kalkınma ilkesidir.

Bir yandan genç nüfusun yerinde kalması sağlanırken ekonomik olarak iyileşmenin her zaman sosyal yapıda iyileşme getirmeyeceği görülmüştür. Bu nedenle kalkınmanın ekonomik boyutunun yanında sosyal ve kültürel boyutu daha çok ön plana çıkmıştır. Eğitim, sağlık, altyapı ve üstyapı gibi hizmetlerin yanı sıra yenilikçi hizmet anlayışı ile kırsalda yaşam kalitesinin artırılması gerekliliği kırsal kalkınmanın önemli parçaları haline gelmiş ve kırsal kalkınmanın sadece ekonomik refahı değil sosyal refahı da gözeten kapsayıcı ve çok sektörlü bir yapı haline gelmesi gerekliliği belirtilmeye başlanmıştır (Gülçubuk, 2017). Küresel ısınma, gıda fiyat dalgalanmaları, kentlere yoğun göç hareketi ve doğal çevrenin hızla bozulması bugün, aile çiftçiliğinin stratejik önemini her zamankinden daha fazla öne çıkarmaktadır (Tarım Orman Şurası, 2019).

Kırsal kesimdeki temel ekonomik faaliyetler tarımsal faaliyetlerdir ve aile çiftlik işletmeleridir. Tarım; bitkisel üretim, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık gibi alt kısımlara ayrılır. Bitkisel ve hayvansal üretimin büyük çoğunluğu köy ve kasaba gibi kırsal alanda yapıldığı için kırsal kalkınmanın en önemli ekonomik faaliyeti tarımdır. Oysa bir ülkede köy ve kasabalarda tarımsal üretimin artması ve devam etmesi bilhassa canlı hayvan üretiminin artması ülkenin makro ekonomisini oluşturan sanayi, tarım, hizmet sektörünün güçlenmesi ile olacaktır. En eski ekonomik faaliyet olan tarım, sanayi ve hizmet sektörüne hammadde ve yarı mamul kaynak üretir. Tarımsal üretim olmadan sanayi ve hizmet sektörünün birçok alt birimi gelişemez. Örneğin; kırmızı et olmadan lokanta ve turizm hizmetlerinin çok gelişmesi düşünülemez.

Kırsal kalkınmanın önemi açısından bir örnek,1980-1984 arası canlı hayvan ihracatı alınmıştır. Türkiye, 1980-1984 yılları arasında toplam ihracatı 5 milyar dolar iken, Ortadoğu ülkelerine yılda 300-400 milyon dolarlık kırmızı et ihracatı gerçekleştirmiştir. 1980 yılı içerisinde yapılan damızlık ithalatı, 1990 yılında başlayan kasaplık hayvan ve et ithalatları, küçükbaş hayvan sayılarımızda çok daha fazla olmak üzere hayvan sayılarında hızlı bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur (Kaymakçı vd., 2005; Tüik, 2009). Bu düşüş 2020 yılında da devam etmiştir. Et ve Süt Kurumu'nun "2019 Sektör Değerlendirme Raporu"na göre 2019'da 765 bin 768 baş canlı hayvan ithalatı yapılmıştır. Et ve Süt Kurumu Raporu'na göre, 2019 yılında gerçekleşen besilik büyükbaş hayvan ithalatının yüzde 33'ü Uruguay, yüzde 27'si Brezilya, yüzde 11'i Çekya'dan yapılmıştır. B u verilere göre kırsal kalkınma da canlı hayvan üretimi önemli yer tutmasına rağmen Türkiye, göç sebebiyle ithalatçı ülke durumuna düşmüştür. Besi hayvancılığı mera hayvancılığına göre maliyeti daha yüksek bir üretim şekli iken mera hayvancılığı maliyeti düşük bir üretim şeklidir. Mera hayvancılığının gelişebilmesi için köye dönüşün hızlanması ve kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi ve sorunlarının giderilmesi gerekir. Bunun da olabilmesi için iç göçün azaltılarak hayvanların bakımı ve güdülmesinde çobancılık işinin cazipleştirilmesi gerekir.

Özellikle dünyada, kendi toprağını işleyen küçük işletme sahipleri, tarım işçileri, kiracılık-ortakçılık yapanlar, çobanlar, küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlar yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir. Dünyadaki aşırı yoksulların neredeyse yarısı (%45) 15 yaşın altındaki çocuklardır (Castaneda vd., 2018). Eğitime ve temel sağlık hizmetlerine erişim eksikliğinin yanı sıra açlık ve kötü beslenme çocukları olumsuz olarak etkilemekte, öğrenme güçlükleri çekmelerine, sağlıklarının bozulmasına ve hayatları boyunca düşük üretim yapmalarına ve düşük ücretler kazanmalarına sebep olmaktadır. Küresel olarak, tarımda %70 oranında çocuk işçi çalışmaktadır ve bu durum yaşları 15-17 arasındaki çocukları yaklaşık 108 milyon erkek ve kız çocuğunu etkilemektedir. Bu kesim genellikle çok uzun saatler çalışmakta ve iş kazalarına maruz kalmaktadırlar. (ILO, 2007)

Çobancılık, kırsal kalkınmanın hayvancılık işletmelerinin en önemli tetikleyici faktörüdür. Çoban, genellikle bir ücret karşılığında küçükbaş ve büyükbaş hayvan sürülerini güderek otlatan, sonra çiftliğe getirip götüren kimse olarak tanımlanır. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre 150 bin çobana ihtiyaç olmasına rağmen ve TÜİK verilerine göre Türkiye'de toplam işsiz sayısı 4 milyon 20 bin kişi iken çobancılığı dolgun ücret ve sosyal haklar sunulduğu halde tercih edilmemektedir. 2008 yılında Dünya Bankası raporuna göre kırsal kalkınmanın önündeki engelin iç ve dış göç olduğu ve bunu önleyici politikaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

MÜLTECİLERİN GENEL EKONOMİ, KIRSAL KALKINMA VE İSTİHDAMA DIŞSALLIK ETKİLERİ

Bir ülkenin ekonomisine mültecilik dışarıdan gelen ve etki oluşturan sosyal ve ekonomik oluşumdur. Dolayısı ile mülteciler iç savaş, yoksulluk ,kıtlık vb. sebepler ile ülkesini terk eden hedef ülke ekonomisine dışsal etki ederek bazen olumlu bazen de olumsuz dışsal etki oluşturan göçmenlerdir. Pozitif dışsallıklar, yapılan insani yardımların talebi artırarak bölge ekonomilerinin canlanması, sermaye girişi, girişimci olmaları ile üretim artışı, vasıfsız işgücünde istihdam artışı ve ucuz işgücü şeklinde sıralanabilir. Buna karşılık negatif dışsallıkları ise ülkedeki mal ve hizmetlere talep artışı ile beraberinde fiyat artışlarına etki, merkezi yönetim bütçesi ve yerel yönetim bütçelerine etki, kamu harcamalarının artması, kayıt dışı ekonomi, işsizliğin artması, emek sömürüsü gibi dışsal etkileri sayılabilir.(Alberto Bisin vd., 2017; Tejvan Pettinger,2006; ICMC, 2020)

Mülteciler, Türkiye’de yerli halkın yapmak istemediği, vasıf gerektirmeyen amele diye tabir edilen sektörlerin ihtiyaç duyduğu işgücü açığını kapatmaktadır. Mülteciler işsizliğin artmasına ve ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Mülteciler ulusal işgücüne rakiptir. Türkiye’de işsizlik oranı yüksektir. Ancak mülteciler genellikle ulusal işgücünün talep etmediği vasıfsız işgücünde çalıştıkları için çok sorun olmamaktadır. Mülteciler, başta Tarım olmak üzere İnşaat, sanayi,tekstil, imalat gibi çeşitli sektörlerde geçici olarak veya mevsimlik çalışanlar; ayrıca ev hizmetleri, seyyar satıcılık, çöp toplama, çiftlik işçisi, çoban, çocuk ya da yaşlı bakıcısı olarak çalışmaktadırlar.

En fazla mültecinin olduğu ülke ABD’dir. Mülteciler, ihtiyaç duyulan işleri doldurarak ABD işgücü piyasası için hayati öneme sahiptir ve bir grup olarak ABD doğumlu nüfustan daha yüksek bir istihdam oranına sahiptir. 2009’dan 2011’e kadar çalışma çağındaki erkek mültecilerin istihdam oranı yüzde 67 iken, aynı dönemde yerli doğumlu erkeklerin istihdam oranı sadece yüzde 60’tır. Mülteci kadınların istihdam edilme olasılığı, yerli doğumlu kadınlar kadar yüksektir. Mülteciler arasındaki nispeten yüksek istihdam oranı, aynı zamanda yerli nüfustan daha yüksek oranda çalışan tüm yabancı doğumlu nüfusun işgücü piyasasına katılımını yansıtmaktadır (R. Capps et al,2015). Mültecilerin çalışma çağında (25-64 yaş) olma olasılığı ABD doğumlu nüfusa ve diğer göçmenlere göre daha olasıdır. Mültecilerin yüksek istihdam oranı ve çalışma çağındaki önemli nüfuslarının birleşimi, onların yerel ekonomilerine önemli katkılar sağlayacaklarının sinyalini veriyor (NAE,2015). ABD ‘deki bu veriler de gösteriyor ki göçmen veya mülteci ABD ekonomisi için vazgeçilmezlerdendir.

TÜİK’e göre Türkiye’de istihdamın yapısı incelendiğinde tarım sektörünün her zaman önemli olduğu görülmektedir. Yıllar itibarıyla incelendiğinde toplam istihdam içerisinde tarımsal istihdamın payının giderek azaldığı görülmektedir. 2000 yılında tarımsal istihdamın oranı %36 iken bu oran 2021 yılında %17,6’ye düşmüştür. Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2021 yılında bir önceki yıla göre 121 bin kişi azalarak 3 milyon 919 bin kişi oldu. İşsizlik oranı 0,5 puanlık azalış ile %12 seviyesinde gerçekleşti. İstihdam edilenlerin %17,2’si tarım, %21,3’ü sanayi, %6,2’si inşaat, %55,3’ü ise hizmet sektöründe yer aldı. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında sanayi sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 0,8 puan, inşaat sektörünün payı 0,4 puan artarken, tarım sektörünün payı 0,5 puan, hizmet sektörünün payı 0,6 puan azaldı. 2021 yılında 4 milyon 948 bin kişi tarım sektöründe, 6 milyon 143 bin kişi sanayi sektöründe, 1 milyon 777 bin kişi inşaat sektöründe, 15 milyon 928 bin kişi hizmet sektöründe istihdam edildi. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında istihdam edilenlerin sayısı tarım sektöründe 211 bin, sanayi sektöründe 661 bin, inşaat sektöründe 231 bin, hizmet sektöründe 998 bin kişi arttı. Bu duruma istihdam edilen kişi sayısı olarak bakıldığında da tarımda 2000 yılında yaklaşık 7,7 milyon kişi istihdam edilirken 2021 yılında bu rakam yaklaşık 2 milyon 102 bin kişi artarak 28 milyon 797 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de tarımsal işletme sahipleri, tarımda istihdam açığı ve işsizlerin tarımsal işleri tercih etmemesi sebebiyle ve iş talep eden ve yerli tarım işçisine göre kısmen daha ucuza çalışan yabancı iş gücü göçmenlerini de çalıştırmaya başlamışlardır. Türkiye’de tarım sektöründe çalışan yabancı işgücü göçmenleri genellikle kayıt dışı olarak ve yasal olmayan bir şekilde çalıştırılmaktadırlar. Türkiye’de tarım sektöründe, işveren ile çalışan arasında genellikle herhangi bir iş anlaşması imzalanmamaktadır. Bu sebeple Türkiye’de yabancı iş gücü mültecilerinin istihdamı ile ilgili herhangi bir istatistiki bilgi mevcut değildir.

Türkiye’de bu Suriyeli ve Afgan göçmenleri entegrasyonunu sağlayıp istihdam edebilir ise tarımdaki ve diğer alanlardaki vasıfsız işçi ihtiyacını kapatabilir. Böylece makro ekonomiye pozitif dışsallık etkisi gerçekleşir. IOM’un “Göçmen Mevcudiyet Tespiti Projesi” kapsamında gerçekleştirilen DTM Akım İzleme Anketi sonuçlarına göre mültecilerin %33’ü ortaokul, %24’ü ilkokul, %16’sı yükseköğretim, %10’u lise, %1’i lisansüstü, %16’sı hiçbir örgün eğitim almamıştır. Mültecilerin işgücü piyasasında emek yoğun sektörlerde ve ağırlıklı olarak vasıfsız iş kollarında çalıştıkları (bağımlı olarak çalıştıkları ve/veya zamana dayalı çalıştıkları) görülmektedir. İnşaat, tarım, tekstil, imalat gibi çeşitli sektörlerde geçici/mevsimlik çalışanlar; ayrıca ev hizmetleri, seyyar satıcılık, çöp toplama, çiftlik işçisi, çoban, çocuk ya da yaşlı bakıcısı olarak çalışan mülteciler de bulunmaktadır. Türkiye işgücü piyasasında, toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel roller istihdam alanlarını ve ilişkilerini belirli ölçülerde etkilemektedir. Benzer şekilde mülteciler açısından da kadınlara atfedilen geleneksel roller, onların istihdam alanlarını daraltmaktadır. Bu nedenle genellikle ev hizmetlerinde çalışan, çocuk ya da yaşlı bireyin bakımını üstlenen ya da kadınların yoğun bir şekilde istihdam edildiği örneğin tekstil gibi çeşitli sektörlerde çalışan kadın mülteciler bulunmaktadır.(Aygü, I H.H. ,2018)

Afgan ve Suriyeli mültecilerin en fazla tercih ettiği meslekler, çobancılık ve inşaat işçiliği, orman kesimi, gibi amele diye tabir edilen alanlar olmaktadır. Gözlemlerim Konya’nın Akşehir ve Afyonkarahisar’ın Bolvadin, Çay, Sultandağı ilçelerinde

hayvan bakımı yani çobancılık, ormanda ağaç kesimi, inşaat işçiliği gibi alanlarda çalışmaktadırlar. Bugün Anadolu'nun hemen hemen her köy ve kasabasında bir Afgan çobana rastlamak mümkündür. Güler'e göre ise Afgan mülteciler, Türkiye emek piyasasında göçmenlerin kendilerine formal ya da enformel yer buldukları sektörler genel olarak, turizm, eğlence, perakende satış, ev içi hizmetler, inşaat, konfeksiyon ve tarımdır. (H. GÜLER,2020) Göçmen işgücüne olan ihtiyaç iki temel alanda ortaya çıkmaktadır. İlki, yerli emek tarafından çoğunlukla boş bırakılan turizm ve ev içi bakım hizmetleridir. İkinci alan ise, tekstil, inşaat ve konfeksiyon gibi hem yerli emek hem de diğer göçmenler ile rekabete girdikleri alanlardır. (Dedeoğlu, 2016)

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasında beşeri sermaye yani insan gücü çok önemli tetikleyici faktördür. Bununla birlikte, göçmenlerin homojen olmadıklarını söylenebilir. Kim oldukları, nereden geldikleri ve hangi becerilere ve diğer özelliklere sahip oldukları önemlidir. Ülke genç nüfusunun başka ülkelere göçün ekonomisi ve geleceği için tehlike oluşturur. Yapısalcı yaklaşım bu olumsuzluğu anlatır. Yapısalcı yaklaşım genel olarak göçün bağımlılık ve beyin göçü kavramlarını ön plana çıkartarak göçü azgelişmişliği besleyen olumsuz bir gelişme olarak görmektedir. Burada göç, ucuz işgücünün sermaye lehine hareketliliği olarak yorumlanmaktadır. Göç, özellikle beyin göçü azgelişmişliği beslemekte ve dengesiz büyümeye yol açmaktadır. (Aktaş G.,2014)

Varılan ülke açısından da bazı negatif dışsallıkları olsa da pozitif etkileri de olmaktadır. Şöyle ki ülkenin bütçesine bir yük oluşturmakta mültecilerin entegrasyonu için harcamaları arttırmaktadır. Ulusal işgücü için rekabet oluşturup ücretlerin düşmesine ve işsizliğin ortaya çıkmasına sebep olabilir. İyimser yaklaşım ise işgücü göçü olarak çalışma niyetiyle başka ülkelere giden göçmenlerin zamanla işçi olmaktan çıkarak girişimci haline geldiklerini, göç edilen ülkeye ve kendi ülkelerine önemli katkılar sağladıklarını savunmaktadır. (Alberto Bisin v.d.,2017) Suriyeli yatırımcıların Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu yatırımlar, banka mevduat hesapları, ticari ilişkiler ağı vb. Türkiye ekonomisi için olumlu dışsal etki oluşturur. Türkiye'ye yaklaşık 3 milyar dolarlık bir sermaye girişinin olduğu iddia edilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere yabancı sermaye ile kurulan şirket sayısı bakımından Suriye, Almanya'dan sonra ikinci sıradadır. Ayrıca Suriyeli tüccarların Orta Doğu pazarına yönelik olarak Türkiye'de üretilen mallar üzerinden gerçekleştirmiş olduğu ihracatlar da söz konusudur. Bütün bunları dikkate aldığımızda Suriyeli mültecilerin özellikle Türkiye'nin güney bölgelerine önemli sayılabilecek ekonomik girdilerinin olduğunu belirtebiliriz.

Bağımsız işyeri açan mülteci esnaf ve zanaatkarlar da bulunmaktadır: özellikle lokanta, tatlıcı, pastane, hazır giyim, berber, kahvehane, kuyumculuk gibi. Mültecilerin işgücü piyasalarına katılımı ile ilgili yasal düzenlenmelerin yeni yapılmış olması ve bu konuda henüz bir farkındalığın oluşmaması nedeniyle bu işletmelerin çoğu kaçak durumundadır. Dolayısıyla mülteciler vergi mükellefi olamamakta ve işletme ruhsatı da alamamaktadırlar. Söz konusu durumun haksız rekabet ortamı oluşturması, kaçak işletmelerin sürekli olarak mühürlenmesine; ayrıca açılan bu işletmelerde Arapça tabela, menü vs. olması, yerel halk ile mülteciler arasında gerginliklerin yaşanmasına neden olmaktadır. (Aygül, H.H.,2018) Mültecilerin işleri elinden alacağına dair olağan korkuya aykırı olarak, kanıtlar, diğer göçmen gruplara veya yerli vatandaşlara göre iş yaratma olasılıklarının daha yüksek olduğunu gösteriyor. İş kurmak risk alma, dayanıklılık ve kararlılık gerektirir ve birçok mültecinin yaşam deneyimleri onlara bu becerileri sağlayarak onları mükemmel girişimci haline getirmiştir. ABD'de mültecilerin %13'ü girişimcidir, diğer göçmenlerin %11,5'i ve yerli nüfusun sadece %9'u girişimcidir. 2001 yılında, Afganistanlı bir mülteci olan Haroon Mokhtarzada, kardeşleriyle birlikte bir web sitesi tasarımı şirketi olan "Webs"i kurdu. On yıl sonra, onu Vistaprint'e 117,5 milyon dolara satmayı başardı. Mokhtarzada, "Buraya geldiğinizde auzığınız yok ve daha az iş seçeneğiniz var iken bu yüzden kendinize fırsatlar yaratıyorsunuz" diyor. (ICMC,2020)

Göçülen ülkenin ekonomisine ise olumlu dışsallıkları olumsuz dışsallıklarından daha çoktur. Bu faydalar, tamamlayıcı üretim faktörleri, göçmenler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin daha düşük nispi fiyatları, gelişmiş işgücü piyasası verimliliği ve mal ve hizmetlere yönelik daha yüksek talepten kaynaklanan ekonomik büyüme, istihdam yaratma gibi çeşitli kanallardan gelebilir (Borjas, 2001). Mültecilere yönelik gerçekleştirilen insani yardımlar bölge ekonomisinin canlanmasını sağlamaktadır. Mültecilere yapılan yardımlar doğrudan bulunduğu şehirlerde harcamaya dönüştürüldüğü için talep artışı oluşturacak bu ekonomik faaliyette şehir ekonomisinin canlanmasına sebep olacaktır. Ancak bu talep artışı beraberinde yerli tüketicilerin kullandığı mal ve hizmetlerin fiyat artışını da beraberinde getirebilir. İstanbul, Hatay, Şanlı Urfa, Gaziantep, Mersin,Kilis gibi birçok ilde ev kiraları başta olmak üzere diğer mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesine sebep olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, gayri resmi yapılan, kayda geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlanabilir. Toplam üretime bir katkısı olmasına rağmen GSYİH hesaplamalarında yer almaz. 15/1/2016 tarihinde resmi gazetede yayımlanan "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" 13/10/2014 tarihli 6883 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan "Geçici Koruma Yönetmeliği"nin 29. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. Buna göre "geçici koruma kimlik belgesi" sahibi olan göçmenler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na çalışma izni için başvuruda bulunabilecektir. Çalışma izni başvurularının değerlendirilmesinde, "geçici koruma sağlanan yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının %10'u geçemez", "toplam çalışan sayısı ondan az olan iş yerlerinde, en fazla bir geçici koruma sağlanan yabancıların çalışmasına izin verilir" gibi çeşitli kotalar uygulanmakta ayrıca "geçici koruma sağlanan yabancılara asgari ücretin altında ücret ödenemez" ibaresi de yer almaktadır. (Resmi Gazete, 2016)

Mülteciler de örgütsüz ve gayri resmi istihdam edilmektedir. Sosyal güvenlik haklarından yoksun, ucuz ücretle ve bir iş sözleşmesine dayalı olmadan araçlar vasıtasıyla çalıştırılmaktadır. Araçlar da bu işin rantını almakta ve mülteciler mağdur olmaktadır. Türkiye için ucuz işgücü oluşturur iken kendileri açısından insan haklarına ve yaşamına uygun olmayan sorunlar

ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de son yıllarda özellikle Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler nedeniyle yabancı tarım ve orman işçisi artış göstermiştir. Bu durum bir yandan ucuzlayan emek nedeniyle tarımsal istihdamın azalışını hızlandırmakta diğer yandan gelecek açısından tarımda iş gücü planlamasını zorunlu hale getirmektedir. Yapılan bazı araştırmalara göre özellikle Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tarımsal iş gücü piyasasında kayıt dışı çalışan Suriyeli işçilerin %50’lere varan payının olduğunu ortaya koymuştur. Gelecekte tarımsal iş gücü açısından sıkıntılar yaşanmaması için gerek yerli tarımsal işçilerin gerekirse mültecilerin sosyal güvenlik, ücretlendirme, kalifiye işçi yetiştirme konularında çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Mültecilerle ilgili MCKİNSEY G.I., İngiltere için tavsiyeler sunmuştur, Türkiye’de bu şekilde politikalar izleyebilir. Bu tavsiyeler; göçmenlerin Entegrasyonu yerli ve göçmen topluluklar arasında iki yönlü bir süreç haline getirmek ve özel sektör ve STK’lar ile ortaklıklar kurmak gerekir. Göçmen ve yerli işçiler arasındaki ücret farkının yüzde 20-30’dan yüzde 5-10’a düşürülmesi daha iyi ekonomik, sosyal ve sivil entegrasyon, istihdam, eğitim, sağlık ve konut gibi alanlarda entegrasyon sağlamak ve yoksulluğun tuzağından kurtarmak gerekir. (MCKİNSEY G.I., 2016) Tüm insanlara saygılı ve onurlu bir şekilde davranılmalıdır. Göçmenlerin insan haklarına saygı gösterilmesini sağlanmalıdır. Aynı zamanda, içinde buldukları zor durum nedeniyle mülteciler için uygun bir yasal çerçeve çizilmelidir (Adrian Edwards, 2016). Peki, bir ülke ticaret veya göçün önündeki engelleri azaltırsa bunun etkisi ne olur? Teori hem ticaret hem de göç için engelleri azaltmanın etkisinin olumlu olacağını, ancak bölümsel sorunların olacağını öne sürülebilir. Yani, GSYİH ve daha da önemlisi, kişi başına düşen GSYİH artacak, ancak en azından kısa vadede bazı bireyler ve haneler kaybedecektir. Özellikle ticaret, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı sektörlerde çalışanlara zarar verirken, göç, göçmen işçilerle doğrudan rekabet halinde çalışanlara zarar verecektir (j. portez, 2019). Göçten başlıca yararlananlar muhtemelen göçmenlerdir. Çünkü, tanımı gereği, farklı bir ülkede (ekonomik veya daha geniş anlamda) daha iyi durumda olacaklarına inanarak ve haklı çıkarmak için yeterli miktarda hareket etme fırsatından yararlanıyorlar. Bireyler bu konuda yanılıyor olsa da (gelecekle ilgili belirsizlik olduğunda karar veren herkeste olduğu gibi), genel olarak göçten elde edilen kazanımların çoğunun, sunduğu fırsatları değerlendirenlere tahakkuk etmesi beklenebilir. Ancak mesele şu ki, göçmenler (doğrudan veya dolaylı olarak) emek arzına olduğu kadar emek talebine de katkıda bulunurlar; para kazanırlar ve harcarlar (j. portez, 2019). Bununla birlikte, göçmenlerin homojen olmadıklarını belirtmek tartışmasıdır. Kim oldukları, nereden geldikleri ve hangi becerilere ve diğer özelliklere sahip oldukları önemlidir. Sağduyu, vasıflı göçmenlerin vasıfsız olanlardan daha faydalı olacağını ve göç edilen ülke tarafından seçilen veya seçilen göçmenlerin, mülteciler veya ailevi nedenlerle taşınanlar gibi diğerlerinden daha faydalı olacağını önermektedir (Borjas, 1995). Ancak ampirik kanıtlar bu konuda beklenenden daha az nettir. Yukarıdaki tartışmanın gösterdiği gibi, vasıfsız göçün de olumlu olabileceği durumlar vardır. Çünkü işgücü piyasasındaki belirli boşlukları doldurur veya daha yüksek vasıflı yerlilerin çalışmalarını tamamlar ve ekonominin genel olarak daha verimli çalışmasını sağlar. Göç, çalışma çağındaki nüfusu artırıyor. Göçmenler becerilerle gelir ve göç alan ülkelerin insan sermayesinin gelişimine katkıda bulunur. Göçmenler de teknolojik ilerlemeye katkıda bulunur. Toplumlarımız göçün rolünü faydalı bir şekilde tartışılacak ise, bu etkileri anlamak önemlidir. (MCKİNSEY G.I., 2016)

Mültecilerin belirli illerde yoğunlaşması (İstanbul, Hatay, ŞanlıUrfa, Gaziantep, Mersin,Kilis) belediye hizmetlerinin artmasına ve yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Böylece kısıtlı belediye gelirleri ile yapılan harcamalar artmakta ve yerel yönetimlere yük oluşturmaktadır. Ayrıca şehir halkı ile ortak paylaşım olacağı için toplu taşıma ve diğer hizmetlerde yerel halkın tepkisini çekmektedir.

Mültecilerin Türkiye’ye olan maliyeti gün geçtikçe büyümektedir. Türkiye’nin mültecilere yönelik olarak yapmış olduğu kamu harcamaları 25-30 milyar doları bulmuştur. “Global Humanitarian Assistance Report 2017” verilerine göre Türkiye, 2016 yılında 6 milyar dolar insani yardımda bulunmuştur. 2015’e göre %119’luk bir artış söz konusudur. Türkiye’nin yardımlarının %99 Suriyeli mültecilere, %1’i ise diğer ülkelere yapılan yardımları kapsamaktadır. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri’nden sonra en çok insani yardımda bulunan ülke konumundadır. Öyle ki Avrupa Birliği’nin kurum ve kuruluşlarının gerçekleştirdiği insani yardım 2.3 milyar dolardır. ABD ve Türkiye’nin yapmış oldukları insani yardımlar (toplam insani yardım 2016’da 20.3 milyar dolar, 2015’te ise 19.2 milyar dolardır ve %6’lık bir artış var olsa da, önceki üç yıla göre %8, 26 ve 20’lik bir düşüş söz konusudur) bütün yardımların üçte ikisine karşılık gelmektedir. (Aygül, H.H.,2018) Mülteci kendi ülkesi içinde fayda oluşturur. Yurt dışında uzun süre çalıştıktan sonra orada elde ettiği bilgiler, kazandığı deneyimler, beceriler, ilişkiler ve tasarrufları yatırıma dönüştürerek anavatanına geri dönen göçmenler, kendi yöresinin ve ülkesinin kalkınmasına önemli yararlar sağlayacaktır (Aktaş G ,2014). Örneğin; Bugün ABD’nin mültecileri yerleştirme çabaları, ülkeye önemli ekonomik faydalar sağlarken önemli bir insani misyonu yerine getiriyor. Mülteciler, tüketici harcamaları ve iş kurma yoluyla ekonomiye her yıl milyarlarca dolar katkıda bulunuyor ve bu da net bir pozitif mali etkiyle sonuçlanıyor. Ek olarak, mülteciler, geri kalmış bölgeleri canlandırmaya ve Amerikalıların gururla evi diyebilecekleri canlı toplulukların yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Trump yönetimi 2018 yılında ulusal güvenlik kaygıları temelinde mülteci girişini sınırlaması mültecilerin ABD, ekonomisine katkılarının kaybedilmesine sebeptir (N.I.F, 2018).

SONUÇ

Mülteciler iç savaş, yoksulluk ,kıtlık vb. sebepler ile terk ettikleri ülkelerinden vardıkları hedef ülke ekonomisine dışsal etki ederek bazen olumlu bazen de olumsuz dışsal etki oluştururlar. Pozitif dışsallıklar, yapılan insani yardımların talebi arttırarak bölge ekonomilerinin canlanması, sermaye girişi, girişimci olmaları ile üretim artışı, vasıfsız işgücünde istihdam artışı ve ucuz işgücü şeklinde sıralanabilir. Buna karşılık negatif dışsallıkları ise ülkedeki mal ve hizmetlere talep artışı ile beraberinde fiyat artışlarına etki, merkezi yönetim bütçesi ve yerel yönetim bütçelerine etki ederek kamu harcamalarının artması, kayıt dışı ekonomi, işsizliğin artması, emek sömürüsü gibi dışsal etkileri sayılabilir.

Kırsal kalkınmanın en önemli ekonomik faaliyeti tarımdır. Tarım, hem sanayi hem de hizmet sektörüne girdi sağlayan en önemli ekonomik faaliyettir. Tarımsal istihdam ise 2021 yılına kadar sürekli düşüş göstermiştir. Yani köy ve kasabalar sürekli şehirlere göç vererek bu ekonomik faaliyetlerde çalışmak isteyenlerin sayısı sürekli azalmaktadır. Bilhassa tarım sektörünün alt kolu olan hayvancılık adeta durma noktasına gelmiştir. Gerek besihane hayvancılığı gerekse mera hayvancılığının emek faktöründe istihdam sorunu vardır. Bakıcı veya çoban dolgun ücretler ve imkanlar olmasına rağmen Türkiye'deki işsizler tarafından talep edilmemektedir. Onun için mülteciler, bu alanda istihdam açığını kapatabilir. Afgan mültecileri yasal bir statüye kavuşturularak kayıt dışı ekonomiden kurtarılmalıdır. Türkiye, Suriyeli mültecilere verdiği şartlı mülteci hakkını Afgan mültecilere de verir ve kayıt altına alırsa ve tarımsal faaliyetlere yönlendirir ise önemli bir eksiklik giderilmiş olacaktır.

ABD ve İngiltere gibi ülkeler, göçmen ve mültecilerden faydalanarak ülke kalkınmasına faydalı olabilmektedir. Türkiye'de Afgan ve Suriyeli mültecileri bu şekilde vasıfsız işgücü istihdamında değerlendirebilir. Hem iç piyasadaki işgücüne göre daha düşük ücret uygulanır ve maliyetler düşer hem de Afganistan'da ve Suriye'de süren iç savaş sebebiyle ülkelerinden kaçan insanlara yardımcı olunmuş olur.

Türkiye iki yönlü pozitif dışsallık etkisi oluşacaktır. Şöyle ki tarımdaki istihdam açığı düşük ücretle kapatılabilecek ve Türkiye'deki işsizlerin rağbet etmediği inşaat işçiliği, çobanlık,çırak gibi alanlarda istihdam artacak ve üretim artışı meydana gelecektir.Yine sermaye girişi ile yeni yatırımlar oluşacak ve GSYİH'in artmasına sebep olacaktır. Çoluk çocuk, kadın, erkek ülkelerinden kaçan Afgan ve Suriyeli mültecilere sahip çıkmak bir insan hakları görevidir. Çünkü Avrupa'ya geçerken veya Türkiye'de kayıt dışı çalışır iken çok mağdur olmaktadır. Aracılar veya kaçakçılar mültecileri çok mağdur etmektedir. Bugün gayri yasal Anadolu'nun her köy ve kasabasında Afgan mülteci çobana rastlamak mümkündür. Kısaca mülteciler, kayıt dışılıktan kurtarılarak insani bir yaşam ve ülke ekonomisine katkı oluşturulmasını sağlayacak yasal düzenlemelere kavuşturulmalıdır.

Mültecileri ekonomik, sosyal ve sivil entegrasyon, istihdam, eğitim, sağlık ve konut gibi alanlarda entegrasyon sağlamak ve yoksulluğun tuzağından kurtarmak gerekir.Suriyeli mültecilere verilen geçici koruma statüsü Afganlara da verilerek kayıt dışılıktan kurtarılabilir. Kayıt altına alınarak sağlık ve eğitim hizmetleri verilerek pozitif dışsallığı desteklenmelidir. Negatif dışsallık en fazla belediye ve devlet bütçesine zarar oluşturmaktadır. Ancak Mültecilerin işletme kurması, yatırım yapması, vasıfsız işgücü ne katkısı ile bu negatif dışsallığı pozitif dışsal etkiler ile dengelenebilir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Munise Tuba, "Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir mi?" Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 1: s. 37-48.,2014.
- ALBERTO, Bisin, GÍULÍO, Zanella, AUTHO, Notes, Time-consistent immigration policy under economic and cultural externalities *Economic Policy*, Volume 32, Issue 91, July 2017, Pages 415–446,
- AYGÜL, H,H, Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2018, Cilt: 9, Sayı: 20, ss.68-82.
- BORJAS, G, The economic benefits from immigration. *The Journal of Economic Perspectives* 9 (2):3–22, 10.1257/jep.9.2.3,1995.
- BORJAS, G, Does Immigration Grease the Wheels of the Labor Market? *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, pp. 120-130 (Article), 2001.
- BÜYÜKBAYRAK, Berna, Dünyada 271 milyonu aşkın Uluslararası göçmen bulunuyor., *Doğruluk Payı*, 3 Şubat 2021., doğruluk payı.com. (Erişim;22/06/2021).
- CAPPS, Randy at Kathleen Newland, Susan Fratzke, Susanna Groves, Michael Fix, Margie McHugh and Gregory Auclair "The Integration Outcomes of U.S. Refugees: Successes and Challenges,Migrotion Policy Institute Reports, June 2015.
- CASTANEDA, Andrés, Doan, Dung, Newhouse, David, Nguyen, Minh Cong, Uematsu, Hiroki, Azevedo, João Pedro, 2018. "A New Profile of the Global Poor," *World Development*, Elsevier, vol. 101(C), pages 250-267.

- CRAWLEY, H. and SKLEPARIS, D. (2017) ‘Refugees, migrants, neither, both: categorical fetishism and the politics of bounding in Europe’s ‘migration crisis’’. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Online First. DOI: 10.1080/1369183X.2017.1348224
- CFI, Externality. *Get Ekonomik Help*, 29/April 2022
- COLLYER, M. (2010) ‘Stranded Migrants and the Fragmented Journey’ *Journal of Refugee Studies* 23(3): 273-293.
- ÇATALBAŞ, KARPAT, Gaye, YARAR Ömer, (2015), “Türkiye’deki Bölgeler Arası Göç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi Ğle Belirlenmesi”, *Alphanumeric Journal*, C. III, S. 1: 99-117.
- DEDEOĞLU, S., Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine, Ankara, 2016 Kalkınma Atölyesi. <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/>
- DİNLER, Z. Mikro Ekonomi, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 24. Baskı, Bursa 2013.
- DONINI, A., MONSUTTI, A., and SCALETTARIS, G. (2016) *Afghans on the Move: Seeking Protection and Refgüe in Europe*. Geneva: Graduate Institute Geneva. Edwards, A, UNHCR viewpoint: ‘Refugee’ or ‘migrant’ – Which is right?, 11/july/2016, *Cenevre*
- FARZIN, F. and JADALI, S. 2013. “Freedom of Movement of Afghan Refugees in Iran.” *Forced Migration Review* 44: 85–86.
- GENÇ, Yusuf, USTABAŞI GÜNDÜZ, Dilara, ÇÖPOĞLU, Mustafa, GÖÇ VE KALKINMA İLİŞKİSİ, AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 7 Sayı: 18 Sayfa: 479- 498 Haziran 2019 Türkiye
- GÜLÇUBUK, B., 2017. Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamalarında Öncelik Arayışları ve Türkiye Açısından Değerlendirme. %1 içinde Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi, pp. 53-67.
- GÜLER, Hasan, Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği <https://www.calismatoplum.org/Content/pdf/calisma-toplum-6372-79bc514c.pdf>.
- HAAS, De, HEİN, Katharina Natter, and Simona Vezzoli, “Growing Restrictiveness or Changing Selection?” *DEMIG Project Paper 22*, International Migration Institute Network, Oxford, United Kingdom 2014.
- ICMC, Are Refugees Bad or Good for the Economy? July 14, 2020 (<https://www.icmc.net/> Erişim Tarihi: 01/06/2022)
- ILO, New ILO Global Report on Equality at Work 2007- Despite major progress, workplace discrimination persists and is taking on new forms.
- IOM (International Organization for Migration) “Analiz: Türkiye Akım İzleme Anketi 2017”, <http://www.turkey.iom.int/sites/default/files/sitreps/FMSTr.pdf>, (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022).
- JONATHAN, Portes, “Economic Impacts of Migration to the UK” and “New Evidence on the Economics of Migration to the UK”, *VoxEU* (April and October, respectively). News summaries of research evidence on the economic effects of immigration to the UK on jobs, wages, productivity and more. 2018. <https://voxeu.org/article/economic-impacts-immigration-uk>(Erişim: 01/06/2022).
- KAN, M., KAN, A., Doğan, H. G., 2018. Kırsal Alanda Tarımda Yaşlanmayı Önlemek İçin Genç Çiftçi Desteği Perspektifinden Bir Bakış. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Kongresi, p. 44.
- KARAKUŞ, Kadir, Türkiye’nin Canlı Hayvan ve Kırmızı Et İthaline Genel Bir Bakış, Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 1(1): 75-79, 2011.
- KAYMAKÇI, M., Eliçin, A., Tuncel, E., Pekel, E., Karaca, O., Işın, F., Taşkın, T., Aşkın, Y., Emsen, H., Özder, M., Selçuk, E., Sönmez, R., 2005. Türkiye’de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği. ZMO bildirimleri, Ankara.
- KAYTAZ, E. (2016) ‘Afghan Journeys to Turkey: Narratives of Immobility, Travel and Transformation’ *Geopolitics* 21(2): 284-302.
- KUSCHMİNDER, K, Afgan refugee journeys: onwardsmigration decision-making in Greece and Turkey, *Journal of Refugee Studies*, 2018, academic.oup.com. (Erişim: 20/06/2021).
- MCKİNSEY GLOBAL İNSTİTUE, In Brief Global Migrations’s Impact and Opportunity, Download the full report at (www.mckinsey.com/mgi) (Erişim: 20/06/2021).
- MMC, Destination Unknown: Afghans on the Move in Turkey- Middle East Research Report, MMC Middle East Research Report, June 2020.

- NAE (New American Economy). From Struggle to Resilience: The Economic Impact of Refugees in America.” June 2017, <http://research.newamericaneconomy.org/wp> (Erişim: 23/06/2021).
- N.I.F(NATIONAL İMMİGRATION FORUM), Immigrants as Economic Contributors: Refugees Are a Fiscal Success Story for America, 14/June/2018.
- PEHLIVAN, Osman,Kamu Maliyesi, Derya Kitabevi,10. Baskı, Trabzon,2006
- Resmi Gazete . “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf>, (Erişim Tarihi:30/05/2022).
- STEFANİE, Stantcheva ,Lecture 7: Externalities, Fall 2017(<https://scholar.harvard.edu/>) (Erişim tarihi:29.Mayıs .2022)
- TALWASA, Sanaa, “Seeking a “Better Life” in Turkey: Afghan Refugees’ International Human Rights Condition in Turkey,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 11, (Kasım 2020): 245-274.
- Tarım Orman Bakanlığı, Tarım Orman Şurası, Kırsal Kalkınma ve Kırsalda İstihdam Grubu Çalışma Belgesi, 18-21 Kasım 2019, Ankara.
- TÜİK, Uluslararası göç istatistikleri 2016-2019.
- TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Mart 2021.
- Türk Kızılayı, Göç ve Mülteci Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Göç İstatistik Raporu, 2017.
- UN, (United Nations), Sustainable Development Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil., 1992 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (01.06.2016).
- UNHCR, World Migration Report 2020 Number of Pages: 496 ISSN: 1561-5502 E-ISBN: 978-92-9068-789-4 Year: 2019.
- UNHCR Global Trends 2019, To read the latest Global Trends report (published on 18 June 2021).
- Will,K, Peter,W, Katrina,M, Externality, 26 october 2020,İvestopedia.com,(Erişim T:26/05/2022)
- World Development Report 2008, Agriculture for Development. The World Bank. Washington DC. (2007).
- World Development Report 2018, Sustainable Communities.2018.